

دوفصلنامه علمی- پژوهشی تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری دانشگاه الزهراء(س)
سال بیست و ششم، دوره جدید، شماره ۱۷، پیاپی ۱۰۲، بهار و تابستان ۱۳۹۵

طرح جلد کتاب‌های درسی تاریخ معاصر دیبستان از ۱۳۵۸-۱۳۹۴

دکتر علی‌رضا ملائی توانی^۱
جواد نوروزی^۲

تاریخ دریافت: ۹۵/۴/۷

تاریخ پذیرش: ۹۵/۶/۲۱

چکیده

کتاب‌های تاریخی یکی از مهم‌ترین رسانه‌های فرهنگی است که نقش‌های مهمی چون آگاهی‌بخشی، هویت‌سازی، شکل‌دهی به ذهنیت، باورها و عقاید افراد جامعه را از رهگذر بازنمایی و بازآفرینی گذشته برعهده دارد. وقتی این کتاب، کتاب تاریخ معاصر باشد، اهمیت، حساسیت و اولویت آن دوچندان می‌شود. این کتاب‌ها را می‌توان از منظرهای گوناگون ارزیابی کرد. یکی از اجزای اصلی چنین کتاب‌هایی، طرح جلد و پوشش ظاهری آن‌هاست که در واقع بسته‌بندی و ویتترین این آثار به شمار می‌رود و نخستین مواجهه مخاطب با این مجموعه‌های آموزشی از

۱. دانشیار تاریخ پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی؛ a.molaei@ihch.ac.ir

۲. دانش‌آموخته دوره کارشناسی ارشد رشته تاریخ انقلاب اسلامی، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی؛

norozy1359@gmail.com

طریق جلد آن‌ها انجام می‌گیرد. مسئله اصلی این مقاله، بررسی طرح جلد این آثار از زوایای مختلفی چون جدابیت‌ها و زیبایی‌های بصری، روان شناسی رنگ‌ها، ترکیب تصاویر و معانی آن و همچنین پیشینه طراحان جلد و طیف نویسندگان آن، متناسب با تحولات پس از انقلاب است. نگارندگان می‌کوشند در این مسیر از دانش نشانه‌شناسی و تحلیل‌های تاریخی استفاده کنند. آن‌ها سرانجام به این نتیجه می‌رسند که طرح جلد کتاب‌های درسی تاریخ دبیرستان‌ها به شدت تحت تأثیر فضای سیاسی و ایدئولوژیک کشور از ابتدای پیروزی انقلاب تاکنون قرار داشته است.

واژگان کلیدی: تاریخ معاصر ایران، کتاب‌های درسی، طرح جلد،

تصاویر و نشانه‌ها.

مقدمه

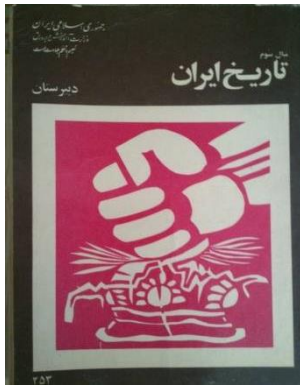
قرن‌هاست که طراحی جلد کتاب همگام با چاپ آن مسیر پرفراز و نشیبی را طی کرده است. با توجه به این که نخستین ارتباط مخاطبان کتاب‌ها با آن از طریق جلد صورت می‌گیرد معمولاً از مهم‌ترین طرح‌های گرافیکی کتاب‌هاست. مسلم است که این طرح‌ها می‌بایست متناسب با موضوع و محتوای اثر تهیه شوند و حاوی حرف تازه‌ای برای مخاطبان باشند. کیفیت ظاهری کتاب جدا از محتوا و موضوع، یکی از مهم‌ترین عوامل جذب مخاطب است. تجربه نشان می‌دهد اگر یک کتاب درسی با یک طرح جلد مناسب و کیفیت بهتر ارائه شود، در عرصه آموزش و انتقال مفاهیم نیز غیرمستقیم تأثیرگذاری بیشتری دارد؛ زیرا در تولید و مصرف کتاب سه عامل مؤلف، طراح جلد و مخاطب به‌عنوان سه ضلع یک مثلث حضور دارند.

این مقاله درصدد است طرح جلد کتاب‌های درسی تاریخ معاصر دبیرستان‌ها را از پیروزی انقلاب تا سال ۱۳۹۴ به ترتیب تاریخ تألیفشان از منظر کیفیت و ترکیب تصاویر، طیف طراحان و نویسندگان، با استفاده از دانش نشانه‌شناسی و روان‌شناسی رنگ‌ها مورد ارزیابی قرار دهد. در این دوره نزدیک به یازده کتاب در حوزه تاریخ معاصر دبیرستان‌ها

انتشار یافت که در هریک از آنها نه تنها طیف نویسندگان، محتوا و ساختار کتاب‌ها بلکه طرح‌های جلد نیز دستخوش دگرگونی شد. با عنایت به گستردگی این موضوع، این مقاله می‌کوشد تنها به تحلیل جلد این آثار پردازد. جستجوی مؤلفان نشان می‌دهد که تاکنون هیچ اثری در این باره انتشار نیافته و این کار در موضوع خود بدیع است.

در این پژوهش ضمن توصیف و تبیین طرح‌های جلد کتاب‌های درسی تاریخ، تلاش شده است برای آشکار شدن ابعاد این تغییرات در طول دوره‌های مختلف به شکل تطبیقی با یکدیگر مقایسه شوند تا سیر تغییرات، همسانی‌ها و ناهمسانی‌های این آثار مشخص شود. برای این منظور یک جدول تطبیقی طراحی شده است تا طرح‌های روی جلد از نظر فراوانی تصاویر، نوع شخصیت‌ها و نمادهای مختلف، تحلیل شوند. افزون بر یازده طرح جلد پیش‌گفته، به چهار طرح جلد دیگر به علت مشابهت‌های زیاد ظاهری آنها نیز اشاره شده است.

۱. تحلیل طرح جلد نخستین کتاب درسی تاریخ معاصر دبیرستان پس از انقلاب^۱

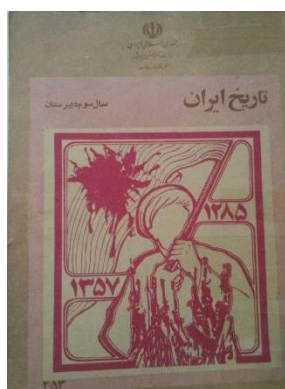
طراح جلد نخستین کتاب تاریخ معاصر ایران پس از انقلاب مشخص نیست و تمام تلاش‌های نگارندگان برای یافتن نام وی به نتیجه نرسید. رنگ زمینه جلد این کتاب قهوه‌ای پررنگ و طرح روی جلد آن دارای تنوع و پیچیدگی خاصی نیست و با استفاده از دو رنگ سفید و صورتی پررنگ به شکل یک نقاشی نمادین تصویر مشت گره‌شده را نمایش می‌دهد که کنایه از

خشم انقلابی در حال ضربه‌زدن بر روی تاج سلطنتی است. از منظر نشانه‌شناسی طرح جلد و رنگ زمینه دلالت بر فضای انقلابی دارد. طرح مشت گره‌شده می‌تواند نماد اتحاد و همبستگی مردم انقلابی ایران و تاج نیز نشانه حکومت سلطنتی استبدادی باشد و رنگ زمینه

۱. غلامعلی حداد عادل و دیگران، **تاریخ ایران کد ۲۵۳** (سال سوم دبیرستان، کلیه رشته‌ها)، تهران: شرکت افست سهامی عام، چاپ اول، ۱۳۵۹.

نیز این مفهوم را می‌رساند که انقلاب با خون شهیدان به پیروزی رسیده است. از نظر روان شناسی رنگ‌ها، رنگ قهوه‌ای در گام اول به عنوان یک رنگ گرم می‌تواند نشانه صداقت و اعتماد باشد و در عین حال رنگ تیره آن می‌تواند رنگی یأس آور، از بین برنده خلاقیت و احساسی نیز محسوب شود. ترکیب رنگ زمینه قهوه‌ای با رنگ‌های صورتی پررنگ و سفید، که رنگ‌های شاداب و پرانرژی محسوب می‌شوند، می‌تواند در فرهنگ ایرانی نشانه پاک‌ی و عشق و نمادی از شهادت در فرهنگ ایرانی - اسلامی در نظر گرفته شود.^۱ نمادهای بصری به کاررفته در طرح می‌تواند در جذب مخاطب تا حدودی موفق باشد. مهم‌ترین نکاتی که از تحلیل جلد این کتاب به دست می‌آید به شرح زیر است:

- به نقش مردم در طول تاریخ ایران، به ویژه در جریان پیروزی انقلاب، توجه و تأکید شده است.
- اتحاد و انسجام مردم در جریان مبارزه در سایه رهبری واحد و قدرتمند امکان پذیر بوده است.
- فروپاشی حکومت قدرتمند پادشاهی را در مقابل وحدت دینی مردم با دست‌های خالی نمایش داده است.
- رنگ قرمز طرح جلد نشانگر خون‌های ریخته شده ایرانیان در راه آرمان‌های انقلاب است.

۲. تحلیل طرح جلد دومین کتاب درسی تاریخ معاصر دبیرستان پس از انقلاب^۲

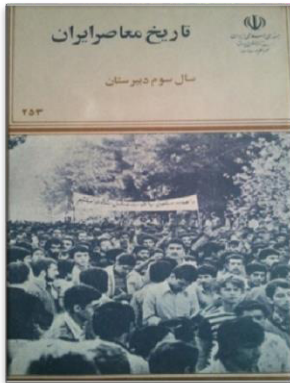
طراح جلد دومین کتاب تاریخ معاصر ایران پس از انقلاب مشخص نیست و تمام تلاش‌های نگارندگان برای یافتن نام وی به نتیجه نرسید. طرح نقاشی گونه جلد این کتاب

۱. مسیب استوار، رنگ، تهران: نشر رازنامه، چاپ اول، ۱۳۹۱، ص ۲۰-۲۳.

۲. گروه تاریخ دفتر تألیف کتاب‌های درسی، تاریخ ایران کد ۲۵۳ (سال سوم دبیرستان، کلیه رشته‌ها)، تهران: شرکت افست سهامی عام، چاپ اول، ۱۳۶۰.

پیچیدگی چندانی ندارد و چنان می‌نماید که نسبت به طرح قبلی از جذابیت بصری کمتری برخوردار است. طرح فوق با استفاده از اسلوب دانش نشانه‌شناسی و ترکیب چندرنگ ساده صورتی، سفید و قرمز با رنگ زمینه قهوه‌ای روشن می‌کوشد بر تداوم فضای انقلابی در شرایط و موقعیت زمانی نگارش کتاب تأکید کند. در طرح مذکور تصویر بزرگی از یک روحانی‌ناشناس دیده می‌شود که پرچمی خون‌آلود در دست دارد و در کنار او مردمی با مشتهای گره‌کرده و مسلح نقش شده‌اند که در پشت سر او آماده مبارزه در راه انقلاب و کشورند. در سمت راست تصویر عدد ۱۲۸۵ به عنوان سال پیروزی انقلاب مشروطه و در سمت چپ تصویر عدد ۱۳۵۷ به عنوان سال پیروزی انقلاب اسلامی نقش بسته است. در طرح این جلد تا حدود زیادی روان‌شناسی رنگ‌ها و معانی نمادهای آن همانند طرح جلد کتاب قبلی است؛ یعنی در کنار رنگ زمینه، که اطمینان و احساسات درونی را نشان می‌دهد، ترکیب رنگ‌ها نمایان‌گر قداست، معصومیت، جذابیت و عشق به ارزش‌ها، نشانه شجاعت، قدرت، سخاوت و بلندپروازی و درنهایت فرهنگ سرخ شهادت است. مهم‌ترین نکاتی که از تحلیل جلد این کتاب به دست می‌آید به شرح زیر است:

- به نقش برجسته و پیشگام رهبری دینی در برافراشتن پرچم مبارزه تأکید شده است.
- به حضور مردم و وحدت آن‌ها توجه شده است.
- بر ارتباط و پیوستگی تاریخی دو رویداد مهم انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی تأکید شده است.
- برافراشته‌شدن پرچم نماد حاکمیت دینی به رهبری امام خمینی است.
- نماد خون بر روی پرچم نشانه نثار جان‌ها برای به ثمر رساندن انقلاب و برافراشتن پرچم اسلام است.
- دست‌های مسلح بالاآمده نشانگر تداوم آمادگی مردم برای دفاع از انقلاب و ادامه راه شهدا تحت امر رهبری واحد است.

۳. تحلیل طرح جلد سومین کتاب درسی تاریخ معاصر دبیرستان پس از انقلاب^۱

طراح جلد این اثر آقای محمدعلی کشاورز هنرمند و گرافیک‌ساز زمان انقلاب است که مدت ۳۰ سال در سازمان پژوهشی و برنامه‌ریزی آموزشی در سمت‌های مختلفی چون کارشناس مسئول گروه هنر، تدوین و تألیف کتاب‌های درسی هنر، سردبیر مجلات رشد هنر و غیره مشغول به فعالیت بود. رنگ زمینه جلد

کتاب قهوه‌ای روشن و در برخی چاپ‌ها مایل به رنگ کرم و حاشیه‌ها و کادربندی اطراف طرح جلد به رنگ قهوه‌ای معمولی است. نمای جلد آن تصویری ساده و سیاه‌وسفید از راه‌پیمایی مردم به‌خصوص جوانان در جریان پیروزی انقلاب است. تظاهرکنندگان شعارنویس‌های با مضمون مخالفت با رژیم پهلوی را حمل می‌کنند. این تصویر، عکس منتخبی از صحنه‌های اعتراضات مردم در قیل از پیروزی انقلاب است که به‌طور مستقیم و با کمترین اصلاح گرافیکی و زیبایی‌شناختی روی جلد کتاب نقش بسته است. همان‌گونه که اشاره شد از نظر ویژگی روان‌شناسی، رنگ فوق و معانی آن می‌تواند به نوعی نماد ثبات، سادگی، اعتماد، مقاومت، امنیت و بلوغ تاریخی باشد. اما تصویر جلد پیچیدگی و جذابیت چندانی ندارد و کمتر از نمادها و جلوه‌های خاص دانش‌نشان‌شناسی بهره‌برده است. مهم‌ترین نکاتی که از تحلیل جلد این کتاب به دست می‌آید به شرح زیر است:

- نمایانگر حضور اقشار مختلف مردم، به‌ویژه جوانان دانشجو و دانش‌آموز، در جریان مبارزات انقلاب است.
- راه‌پیمایی منسجم نشانگر خواست عمومی و آرمان‌های مشترک مردمی در مسیر مبارزه است.
- به اهداف و شعارهای ظلم‌ستیزانه و وحدت‌آفرین مردم در جریان مبارزه علیه حکومت پهلوی توجه شده است.

۱. گروه تاریخ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، تاریخ معاصر ایران کد ۲۵۳ (سال سوم دبیرستان، کلیه رشته‌ها)، تهران: شرکت افست سهامی عام، چاپ اول، ۱۳۶۲.

۴. تحلیل طرح جلد چهارمین کتاب درسی تاریخ معاصر دیرستان پس از انقلاب^۱

طراح جلد اثر فوق آقای فرید فرخنده کیش از کارشناسان گرافیکی کشور است که حدود ۱۲ سال در دفتر سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی مشغول فعالیت بوده و مدتی نیز در سمت کارشناس مسئول گروه هنر و معاون مدیرکل چاپ و توزیع با وزارت آموزش و پرورش همکاری داشته‌اند. رنگ زمینه جلد کتاب

نارنجی و طرح جلد آن تصویری رنگی از حضور دانش‌آموزان در راه‌پیمایی حمایت از انقلاب اسلامی و رهبری آن را به نمایش گذاشته است. به نظر می‌رسد طرح فوق عکس برگزیده از حضور دانش‌آموزان در یکی از راه‌پیمایی‌های سراسری پس از انقلاب است که به شکل مستقیم و بدون دست‌کاری چاپ شده است. تصویر روی جلد ساده بوده و کمترین بهره را از علائم و نشانه‌های دانش‌شناسی برده است. رنگ زمینه نارنجی جلد رنگی جذاب، هیجانی و گرم محسوب می‌شود و سمبل انرژی، اشتیاق و سرزندگی است. یعنی از یک سو رنگ طراوت، نشاط و لذت‌آفرین و تحریک‌کننده است و از سوی دیگر آرامش‌بخش و تسکین‌دهنده و در مجموع رنگ باکیفیتی شناخته می‌شود. مهم‌ترین نکاتی که از تحلیل جلد این کتاب به دست می‌آید به شرح زیر است:

- نشانگر حضور دانش‌آموزان در صحنه‌های مختلف انقلاب و حمایت آن‌ها از انقلاب و رهبری امام خمینی است.
- بر نقش پیش‌تاز رهبری دینی در انقلاب و ضرورت قدرشناسی از جایگاه ایشان تأکید شده است.
- به نقش‌آفرینی نوجوانان به‌عنوان آینده‌سازان کشور در حفظ و تداوم آرمان‌های انقلاب تأکید شده است.

۱. گروه تاریخ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، تاریخ (۴) ایران در دوران معاصر کد ۳۰۲ (سال چهارم رشته ادبیات و علوم انسانی)، تهران: شرکت چاپ و نشر ایران، چاپ اول، ۱۳۷۲.

- پرچم‌های برافراشته و به اهتزاز درآمده، اسلامی بودن نظام و ادامه راه شهدا را توسط نسل‌های آینده نوید می‌دهد.

۵- تحلیل طرح جلد پنجمین کتاب درسی تاریخ معاصر دبیرستان پس از انقلاب^۱

طراح جلد این کتاب نیز آقای فرید فرخنده کیش است. زمینه جلد کتاب رنگ سبز زیتونی است که در کنار رنگ‌های زرد

و سبز پررنگ به کار رفته است. طرح روی جلد نشان می‌دهد که از جلوه‌ها و ابعاد نشانه‌شناسی گرافیکی تصاویر بیش از طرح جلدهای پیشین بهره برده است. در طرح فوق با استفاده از دو رنگ سبز و زرد، اجتماع و حضور مردم در کنار رهبری دینی انقلاب ترسیم و کوشیده شده تصویر مردم را در کنار هم مانند درختان استوار و دیوارهای نفوذناپذیر و ستون‌های مقاوم در برابر دشمنان و ناملايمات زمانه به نمایش بگذارد. برخلاف دو کتاب قبلی طرح جلد این کتاب عکس واقعی و طبیعی راه‌پیمایی نیست، بلکه با استفاده از شیوه‌ها و جلوه‌های دانش نشانه‌شناسی نمادی از اتحاد و انسجام مردم را در صحنه‌های مختلف انقلاب به تصویر کشیده است. البته این تصویر ترکیب رنگ و جذابیت بصری چندانی برای جلب مخاطب ندارد.

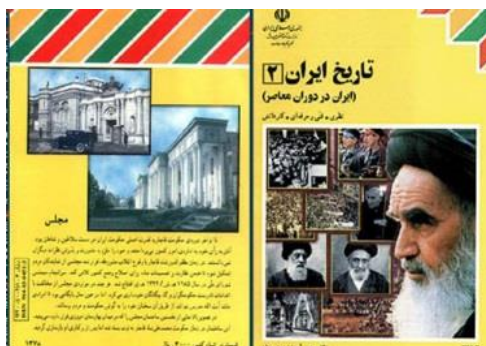
در پشت جلد کتاب هم تصویری از ساختمان قبلی مجلس شورای اسلامی به شکل سیاه‌وسفید چاپ شده است. پایین عکس توضیحاتی پیرامون تاریخچه وقوع انقلاب مشروطه و تشکیل مجلس شورای ملی، که کشور را از حکومت خودکامه به نظام مشروطه

۱. گروه تاریخ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، **تاریخ ایران (۲) از صفویه تا دوران معاصر** کد

۲۳۵/۳ (سال دوم نظام جدید متوسطه، کلیه رشته‌ها)، تهران: شرکت چاپ و نشر ایران، چاپ اول، ۱۳۷۳.

تبدیل کرد، آمده است. در واقع طرح پشت جلد کتاب می‌کوشد به اهمیت مجلس در تاریخ معاصر ایران بپردازد. چاپ تصاویر در پشت جلد کتاب کاری نوآورانه است که در آثار پیشین سابقه ندارد. از منظر روان‌شناسی به‌طور کلی رنگ سبز رنگ تعادل و آرامش شناخته می‌شود، اما نوع زیتونی آن و ترکیب آن با رنگ‌های دیگر طرح در نگاه اول بیشتر احساس خصومت، ناکامی و زنگارگرفتگی را ایجاد می‌کند و تأثیر منفی بر روی شخصیت دارد. با این حال از جنبه‌ای دیگر می‌تواند نمادی از قدرت و رشد شخصیت در برابر ناملایمات باشد و به عبرت‌گیری و تجربه‌اندوزی کمک کند. مهم‌ترین نکاتی که از تحلیل جلد این کتاب به دست می‌آید به شرح زیر است:

- در تصاویر، نقش مهم و تأثیرگذار مردم در پیروزی انقلاب اسلامی و ادامه حرکت آن مشهود است.
- بر نقش رهبری تأثیرگذار امام خمینی و ضرورت تبعیت مردم از ایشان تأکید شده است.
- پیوستگی تاریخی انقلاب اسلامی و انقلاب مشروطه در طرح روی جلد و پشت آن مورد تأکید است.
- به وحدت مردم به مثابه دیواری نفوذناپذیر در پشت سر رهبری برای دفاع از کشور در عرصه‌های مختلف اشاره دارد.
- مشتهای گره‌کرده نماد روحیه جهادی، شهادت‌طلبی و ثبات‌قدم مردم در برابر دشمنی‌ها و مشکلات است.
- متن پشت جلد کتاب نشانگر عملکرد مردم در به ثمر رساندن دو انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی است.
- بر اهمیت و جایگاه مجلس در تاریخ معاصر ایران در قبل و بعد از انقلاب تأکید دارد.

۶- تحلیل طرح جلد کتاب ششم درسی تاریخ معاصر دبیرستان پس از انقلاب^۱ هرچند طراح جلد ششمین کتاب درسی تاریخ معاصر دبیرستان مشخص نیست اما تنوع تصاویر و جذابیت‌های بصری طرح روی جلد

نشان می‌دهد که در طرح آن تصاویری از رخدادهای و شخصیت‌های مذهبی و ملی تأثیرگذار در تاریخ معاصر ایران را به نمایش گذاشته است. این طرح می‌کوشد، نقش مردم را در حوادث مختلف در کنار رهبران دینی و ملی در جریان‌اتی چون جنگ‌های ایران و روسیه، انقلاب مشروطه، ملی‌شدن صنعت نفت، انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی با رعایت ترتیب تاریخی و ارتباط و پیوستگی آن‌ها به تصویر بکشد. به‌طور کلی تصویر روی جلد هم آموزش بصری و هم گلچینی از مهم‌ترین رخدادهای تاریخ معاصر ایران است و به نظر می‌رسد که ویژگی‌ها و جلوه‌هایی متنوعی از دانش‌ناشناسی و نمادهای آن را به خدمت گرفته است. البته پاره‌ای از این تصاویر وضوح و شفافیت لازم را ندارد.

در پشت جلد این کتاب نیز تصاویری از نخستین ساختمان مجلس شورای ملی از چند نما نقش بسته است، پایین تصاویر نیز مطالبی درباره تاریخچه شیوه حکومت‌داری در ایران و چگونگی وقوع انقلاب مشروطه و اصلاح وضع کشور نگاشته شده است. رنگ زرد زمینه جلد کتاب فوق از نظر روان‌شناسی رنگ اختطار، جلب توجه، خلاقیت، عقلانیت، هوشیاری و مملو از انرژی و شادمانی است. همچنین موجب تمرکز بیشتر در مطالعه می‌شود و رنگ گرم و خوش‌بینانه‌ای به حساب می‌آید که نشانه تحول و ترقی نیز هست. در مقابل رنگ زرد معمولی به علت درخشندگی زیاد موجب خستگی زودرس می‌شود. نکته دیگری که درباره این رنگ می‌توان به آن اشاره کرد جایگاه این رنگ در فرهنگ ایرانی

۱. عمادالدین باقی و دیگران، تاریخ ایران (۲) ایران در دوران معاصر کد ۲۳۵/۳ (سال دوم نظام جدید

آموزش متوسطه، کلیه رشته‌ها)، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، چاپ اول، ۱۳۷۸

و اسلامی است، این رنگ تا حدی به‌عنوان سمبل و نماد تقدس است و معمولاً هاله دور سر مقدسین با این رنگ نشان داده می‌شود. مهم‌ترین نکاتی که از تحلیل جلد این کتاب به دست می‌آید به شرح زیر است:

- به‌طور کلی تصاویر وقایع مهم و شخصیت‌های تأثیرگذار در تاریخ معاصر ایران در روی جلد نمایان است.
- به نقش و حضور منسجم مردم در وقایعی چون انقلاب مشروطه، انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی تأکید دارد.
- به نقش برجسته رهبران دینی، علما و مرجعیت شیعه در صحنه‌های مهم تاریخ معاصر توجه داده است.
- ارتباط، پیوستگی و ترتیب تاریخی وقایعی چون وقایع دوران قاجاریه، انقلاب مشروطه، نهضت ملی‌شدن نفت و انقلاب اسلامی و رهبران آن‌ها بر روی جلد مشهود است.
- به حمایت مردم از علما در جریان انقلاب مشروطه و استقرار مجلس تأکید دارد.
- به آثار وحدت رهبران ملی و مذهبی در نهضت ملی‌شدن نفت و شکست استعمارگران اشاره دارد.
- تصویر روی جلد و پشت آن نوعی آموزش بصری وقایع سیاسی تاریخ معاصر ایران است.

۷- تحلیل طرح جلد هفتمین کتاب درسی تاریخ معاصر دبیرستان پس از انقلاب^۱

طراح جلد هفتمین کتاب تاریخ معاصر ایران پس از انقلاب مشخص نیست و تمام تلاش‌های نگارندگان برای یافتن نام وی به نتیجه نرسید. رنگ زمینه جلد این کتاب سبز کمرنگ مایل به سفید و در اطراف تصویر جلد کتاب سایه‌ها و حاشیه‌های سبز پررنگ

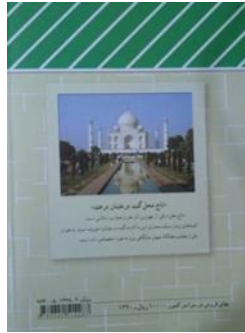
۱. گروه تاریخ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، **تاریخ معاصر ایران کد ۲۵۳** (سال سوم دبیرستان، کلیه رشته‌ها به‌استثنای رشته‌های ادبیات و علوم انسانی - علوم و معارف اسلامی)، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، چاپ اول، ۱۳۷۹.

جذابیت خاصی به تصویر بخشیده است. در این طرح برخلاف جلد کتاب قبلی، که گلچینی از آموزش بصری تاریخ معاصر ایران و دارای تنوع و جذابیت‌های خاص خود بود، تصویری معنادار از راه‌پیمایی ۲۲ بهمن نقش بسته است نه دیگر رخداد‌های انقلاب یا تحولات تاریخ معاصر. از زاویه‌ای دیگر برداشت کلی از طرح مذکور بیانگر تداوم حضور مردمی و نوعی نگاه پوپولیستی به یک جامعه توده‌وار و فاقد ساختار مدنی به مفهوم جامعه‌شناسی سیاسی است. به

نظر می‌رسد تصویر طرح جلد به شکلی ساده و با کمترین دست‌کاری و استفاده از دانش نشانه‌شناسی چاپ‌شده است. در مورد ویژگی روان‌شناسی رنگ سبز که رنگ غالب و پرکاربرد در زمینه جلد چندین کتاب درسی است می‌توان گفت که از کامل‌ترین رنگ‌های است که حالتی از نگرش ذهنی مثبت، تفکر، احساس ثبات و امنیت را ایجاد می‌کند. پژوهشگران دریافته‌اند که رنگ سبز انگیزه و توانایی خواندن را بالا می‌برد. برخی از دانش‌آموزان و دانشجویان با قرار دادن یک برگه شفاف سبزرنگ بر روی صفحه کتاب می‌توانند مطالب را با سرعت بیشتری بخوانند و درک کنند، پس استفاده از این رنگ در پس‌زمینه جلد کتاب‌های درسی می‌تواند گزینه مناسب‌تری باشد. مهم‌ترین نکاتی که از تحلیل جلد این کتاب به دست می‌آید به شرح زیر است:

- به حضور گسترده مردم در همه عرصه‌های انقلاب و مشارکت سیاسی آن‌ها اشاره شده است.
- وحدت مردم در حمایت از آرمان‌های انقلاب و آمادگی‌شان در استمرار حرکت انقلاب اسلامی مورد تأکید است.
- نقش برجسته رهبری انقلاب و ضرورت اطاعت و بیعت مجدد مردم با ایشان را نمایش می‌دهد.
- پایداری و آمادگی مردم برای دفاع از نظام و انقلاب در برابر دشمنان مورد تأکید قرار گرفته است.

۸ - تحلیل طرح جلد هشتمین کتاب درسی تاریخ معاصر دیبرستان پس از انقلاب^۱

رنگ زمینه جلد کتاب فوق سبز روشن است و طراحی جلد آن توسط خانم طاهره حسن‌زاده صورت گرفته که طراحی جلد

سه کتاب بعدی نیز برعهده ایشان بوده است. خانم حسن‌زاده دارای مدرک کارشناسی رشته گرافیک و کارشناسی ارشد رشته پژوهش هنر از دانشکده هنرهای زیبا و عضو انجمن طراحان گرافیک ایران است. ایشان نزدیک به ۳۰ سال سابقه طراحی جلد کتاب در زمینه‌های مختلف را برعهده دارند و بیش از ۱۸ سال است که در زمینه طراحی جلد کتاب‌های درسی با دفتر چاپ و توزیع سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی همکاری می‌کنند.

در تصاویر طرح جلد فوق با توجه به عنوان و محتوای کتاب از فرایندهای نشانه‌شناسی تصاویر در حد امکان استفاده شده است. عکس‌های جلد به رخدادهای مهم و رهبران و شخصیت‌های تأثیرگذار تاریخ ایران و جهان در قرون جدید و دوره معاصر و برخی بناهای تاریخی تأکید دارد. به‌طور کلی در چپ‌نمایش تصاویر روی جلد و پشت آن تلاش شده است تا بر اهمیت و پیوستگی تاریخی رخدادهای مهم معاصر در ساختن هویت تاریخی ایران و جهان تأکید شود. لذا تصاویری از شخصیت‌های تاریخ‌ساز، در رخدادهای مهم و نیز بناها و نمادهای تاریخی چند صدسال اخیر برجسته شده‌اند. در شرح جزئیات مرتبط با انقلاب اسلامی در طرح این جلد می‌توان به عکس نسبتاً بزرگ‌تر رهبر فقید انقلاب در بالای صفحه جلد و برافراشته شدن پرچم ایران اسلامی در کنار آن اشاره کرد. به نظر می‌رسد

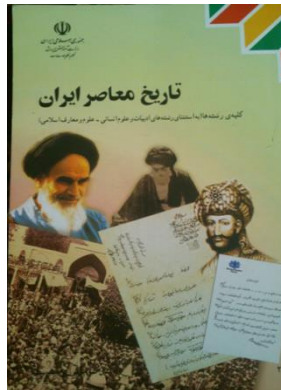
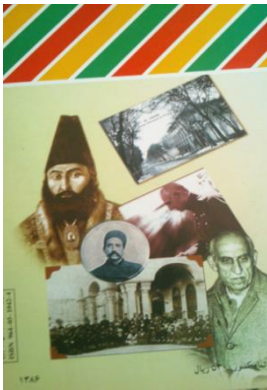
۱. گروه تاریخ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی و غلامعلی حداد عادل، **تاریخ ایران و جهان (۲) کد ۲۷۱/۳** (سال سوم دبیرستان، رشته ادبیات و علوم انسانی)، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، چاپ

طراحان جلد با توجه به بالا رفتن تجربه حرفه‌ای و کسب نظر کارشناسی از مخاطبان اثر فوق نسبت به گذشته اهتمام بیشتری برای استفاده از علائم و نمادهای دانش‌شناسانه نشان داده‌اند.

در پشت جلد کتاب نیز تصویر کوچکی از بنای تاج‌محل هند به‌عنوان یکی از جلوه‌های مهم آثار هنری و معماری اسلامی در کنار تصویر مینیاتوری یکی از پادشاهان دولت گورکانیان هند و سازنده این بنای عظیم، نقش بسته است. همچنین در کنار این‌ها نمایی از یک ساختمان و برج بلند به‌عنوان یکی از دستاوردهای تاریخی و جلوه‌های معماری معاصر بشر به تصویر کشیده شده است. البته از چاپ سال ۱۳۸۵ و پس از آن تصویر بنای تاج‌محل بزرگ‌تر و واضح‌تر نقش بسته است و در زیر تصویر نیز به شیوه‌ای نو اطلاعات مختصری درباره این بنا جهت آشنایی بیشتر مخاطبان با این سازه باشکوه تاریخی آمده است. در تکمیل ویژگی‌های روان‌شناسانه رنگ سبز زمینه جلد می‌توان چنین گفت که این رنگ در ضمن اینکه ملایم‌ترین رنگ برای چشم است و قدرت دید را افزایش می‌دهد، نشانه توازن، رشد و سلامتی، آرامش، باروری و ایمنی است و یک نوع احساس دوستی و هماهنگی به انسان می‌دهد. در عین حال مفاهیم آزادی، تحقیق و تفکر، پشتکار و استقامت در انجام کارها و بلندپروازی را در خود جای داده است. در مقابل تمام این نکات مثبت، این رنگ در پاره‌ای از مواقع باعث تمایل به دودلی، شک و کند شدن حرکات و ضعف در عملکرد برخی از افراد می‌شود. مهم‌ترین نکاتی که از تحلیل جلد این کتاب به دست می‌آید به شرح زیر است:

- مجموعه منتخبی از چهره‌های رهبران و شخصیت‌های تأثیرگذار تاریخ ایران و جهان در قرون جدید و معاصر چاپ به نمایش درآمده است.
- به نقش رهبری دینی امام خمینی در برافراشته‌شدن پرچم اسلامی در جهان تأکید شده است.
- به نقش مردم در حمایت از رهبران دینی و ملی و حضور آن‌ها در تحولات تاریخی ایران و جهان معاصر اشاره شده است.

- بر پیوستگی و اهمیت تاریخی دو انقلاب مهم مشروطه و انقلاب اسلامی و نقش رهبران دینی در هر دو انقلاب تأکید رفته است.
- تصویری از انقلاب کبیر فرانسه به‌عنوان یکی از انقلاب‌های بزرگ و تأثیرگذار در سایر انقلاب‌ها به نمایش درآمده است.
- تصاویر جلد در پیوند مستقیم با محتوای کتاب قرار دارند و می‌کوشند نوعی آموزش بصری از رخداد‌های تاریخ ایران و جهان در دوره جدید را ایجاد کنند.
- در طرح جلد تلاش شده است در کنار پرداختن به شخصیت‌ها و وقایع تاریخی، جلوه‌هایی از بناهای مهم تاریخی و دستاوردهای معماری و تمدنی بشر ارائه گردد.
- تغییرات طرح و تصاویر جلد در چاپ‌های دوره‌های مختلف کتاب به انسجام، پیوستگی، وضوح و جذابیت بهتر جلد کتاب کمک کرده است.

۹- تحلیل طرح جلد
نهمین کتاب درسی
تاریخ معاصر دبیرستان
پس از انقلاب^۱
طراح جلد این اثر نیز خانم
طاهره حسن‌زاده است. این
کتاب با رنگ زمینه سبز
روشن در کنار سایر
خصوصیات رنگ سبز با

جوانی و شور و حال نوجوانی مخاطبان آن مرتبط است و نوعی خامی و بی‌تجربگی را

۱. موسی نجفی و دیگران، تاریخ معاصر ایران کد ۲۵۳/۱ (سال سوم دبیرستان، کلیه رشته‌ها به‌استثنای رشته‌های ادبیات و علوم انسانی - علوم و معارف اسلامی)، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، چاپ اول، ۱۳۸۰.

نشان می‌دهد و از این لحاظ به افراد کمک می‌کند تا به مسائل با دیدی عمیق‌تر بنگرند. در تصاویر جلد از روش‌های کاربردی نشانه‌شناسی تصویری به شکل مطلوب استفاده شده است. در این طرح با تصویر شخصیت‌های مهم تاریخ معاصر ایران اعم از شاهان این دوره، مرجعیت و رهبران تأثیرگذار دینی، می‌کوشد نقش مردم را در حوادث این دوره از جمله انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی و پشتیبانی از شخصیت‌های سیاسی اصلاح‌گر نشان دهد. همچنین نمونه‌هایی از اسناد تاریخی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزار پژوهش تاریخ معاصر بر روی جلد ترسیم شده است. طراح جلد می‌کوشد روی جلد و پشت آن به همه آنچه در ساختن تاریخ معاصر ایران نقش داشته‌اند اشاره کند. جزئیات این تصاویر به ترتیب تاریخی در روی جلد عبارت‌اند از: عکس شاه اسماعیل صفوی به‌عنوان بنیان‌گذار حکومت صفوی و نقش این حکومت در پایه‌گذاری و گسترش مذهب تشیع در ایران، عکس آیت‌الله میرزای شیرازی و فتوای تاریخی ایشان در جریان واقعه تحریم تنباکو به‌عنوان نخستین جنبش فراگیر مردمی علیه استبداد و استعمار، اسناد تاریخی با موضوع نامه‌نگاری‌ها در جریان جنبش تنباکو و مشروطه و در پشت جلد نشان دادن تجمع مردم در جریان انقلاب مشروطه، عکس امیرکبیر به‌عنوان یکی از چهره‌های ملی و اصلاح‌گر ایران، تصویر ستارخان به‌عنوان قهرمان ملی و تأثیرگذار در بازگشت مجدد مشروطه، عکس ساختمان بانک استقراضی روسیه به‌عنوان یک امتیاز استعماری در دوره قاجار، تصویر رضاشاه به‌عنوان بنیان‌گذار حکومت پهلوی، تصویر دکتر مصدق به‌عنوان رهبر نهضت ملی‌شدن نفت و سرانجام عکس امام خمینی به‌عنوان رهبر انقلاب اسلامی. در یک ارزیابی کلی می‌توان گفت که همه این تصاویر می‌کوشند تا نوعی از آموزش دیداری محتوای کتاب را عرضه کنند. در طراحی جلد از اسلوب و نمادهای دانش نشانه‌شناسی نسبت به آثار قبلی بیشتر استفاده شده است. با این همه، در ارائه تصاویر جلد کتاب نوعی پراکندگی دیده می‌شود. به بیان دیگر، ترتیب تاریخی و نظم خاصی در چاپ تصاویر جلد مشاهده نمی‌شود. مهم‌ترین نکاتی که از تحلیل جلد این کتاب به دست می‌آید به شرح زیر است.

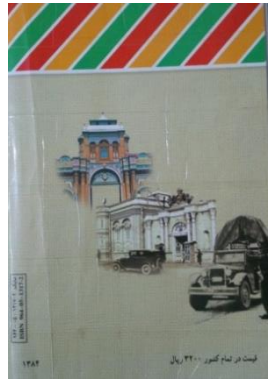
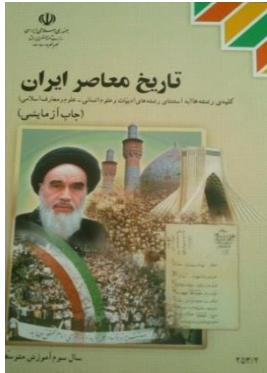
— نقش محوری و بی‌بدیل مردم در تحولات تاریخ معاصر ایران مشهود است.

- بر نقش آفرینی قهرمانان مختلف دینی، سیاسی و ملی در شکل‌گیری تاریخ معاصر ایران تأکید دارد.
- بر نقش مرجعیت شیعه در وقایعی مهم معاصر از جنبش تنباکو تا انقلاب اسلامی تأکید نموده است.
- به ثمر رسیدن انقلاب اسلامی و آرمان‌های آن در گرو حضور مردم رهبری امام خمینی است.
- ارتباط و پیوستگی تاریخی انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی بر روی جلد نمایان است.
- نقش حکومت صفویه در رسمی کردن مذهب تشیع و اتحاد دینی ایرانیان تقدیس شده است.
- نمونه‌های از اسناد تاریخی به‌عنوان یکی از ابزارهای کسب اطلاعات تاریخی در روی جلد نمایان است.
- به قراردادها و امتیازات اقتصادی استعماری در دوره قاجاریه اشاره شده است.
- به ایجاد حکومت مشروطه، مجلس شورای ملی، استقرار قانون‌گذاری و رهایی از حکومت استبدادی مطلق با مجاهدت‌های اقشار مختلف مردم، به ویژه مجاهدان تبریز، تأکید دارد.
- به نقش آفرینی نخستین نوگرایان و اصلاح‌طلبان برای نجات ایران از عقب ماندگی توجه شده است.

۱۰- تحلیل طرح جلد دهمین کتاب درسی تاریخ معاصر دبیرستان پس از انقلاب^۱

رنگ زمینه جلد کتاب مذکور که توسط خانم طاهره حسن‌زاده طراحی شده سبز روشن مایل به لیمویی است. کاربرد این رنگ موجب هماهنگی ابعاد مختلف انسان شده و قدرت عقلانی را افزایش می‌دهد. همچنین باعث تحریک فعالیت مغز شده و در درمان بیماری‌ها و

۱. جواد عباسی و دیگران، **تاریخ معاصر ایران کد ۲۵۳** (سال سوم دبیرستان، کلیه رشته‌ها به‌استثنای رشته‌های ادبیات و علوم انسانی - علوم و معارف اسلامی)، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، چاپ اول، ۱۳۸۳.

خشتی کردن سطح مواد اسیدی بدن مؤثر است. در طرح این جلد از رویکردهای نشانه‌شناسی تصویری به نحو مطلوبی استفاده شده است. در تصاویر جلد نقش مذهب، مسجد و روحانیت و در

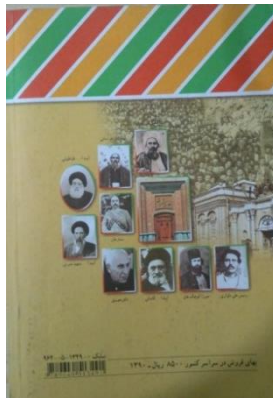
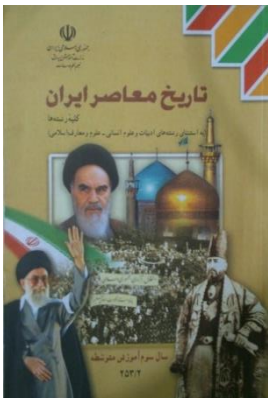
کنار آن نقش تأثیرگذار مردم در تحولات تاریخ معاصر ایران از جمله انقلاب مورد توجه قرار گرفته است. همچنین در کنار آن تصویری از بناها و نمادهای دینی و ملی، طرح پرچم ایران و نمونه‌ای از اسناد مهم تاریخی به نمایش درآمده است. به‌طور کلی در طراحی جلد تلاش شده تا به همه آنچه در ساختن هویت تاریخی معاصر ایران نقش داشته‌اند اشاره شود. ترتیب تاریخی وقوع رویدادها و سیر تحول تاریخی اجتماعی در طراحی جلد مدنظر بوده است. جزئیات این تصاویر به ترتیب از بالا به پایین عبارت‌اند از: تصویر گنبد و گلدسته های مسجد امام اصفهان به‌عنوان نمادی دینی و جلوه معماری اسلامی در دوره صفویه، تصویر بنای میدان آزادی به‌عنوان نمادی از محل تجمعات اعتراضی مردم در جریان پیروزی انقلاب اسلامی و مکان گردهمایی‌های وحدت‌آفرین پس از انقلاب، تصویر بزرگی از امام خمینی به‌عنوان رهبر برجسته انقلاب اسلامی و تاریخ معاصر و توجه به نقش تاریخی و بی‌بدیل ایشان، تصویر حضور گسترده مردم در جریان انقلاب مشروطه در کنار رهبران این جریان، تصویر سند فتوای تاریخ آیت‌الله میرزای شیرازی در جریان جنبش تحریم تنباکو، تصویر راه‌پیمایی گسترده مردم در جریان پیروزی انقلاب اسلامی در حمایت از رهبری انقلاب با حمل عکس و شعارهای وحدت‌آفرین، طرحی خلاقانه از پرچم برافراشته ایران بر فراز مردم که به شکل رنگین‌کمان نمایش داده شده است.

در پشت جلد نیز به ترتیب تصویری از کاخ گلستان (دروازه دولت) به‌عنوان یکی از کاخ‌های دوران حکومت قاجار که نماد حکومت استبدادی است، تصویر ساختمان مجلس

مشروطه به‌عنوان نماد استقرار نظام مشروطیت و قانون‌گذاری، تصویر وضعیت اجتماعی مردم در عصر مشروطه اعم از نوع پوشش مردم و نیروهای پلیس در این دوره و نوع وسایل حمل‌ونقل در دوره مذکور مورد توجه قرار گرفته است. مهم‌ترین نکاتی که از تحلیل جلد این کتاب به دست می‌آید به شرح زیر است:

- بر نقش و جایگاه اعتقادات دینی در فرهنگ ایرانی و تحولات تاریخ معاصر تأکید دارد.
- به نقش آفرینی روحانیت و در رأس آنها رهبری امام خمینی در جریان انقلاب اسلامی اشاره دارد.
- طرح بیانگر نقش مردم در جریان دو انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی و سایر رخدادهای مهم است.
- ارتباط بنیادین و پیوستگی تاریخی انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی در روی جلد نمایان است.
- بر نقش مکان‌هایی همچون مساجد، میدان آزادی و مکان‌هایی از این دست به عنوان محل تجمعات و اعتراضات یکپارچه مردم در تحولات تاریخ معاصر توجه دارد.
- به جلوه‌های معماری و هنر ایرانی - اسلامی در آثاری چون بنای مسجد امام اصفهان اشاره دارد.
- بر نقش دولت صفویه در ایجاد یکپارچگی سیاسی و گسترش مذهب تشیع در ایران توجه دارد.
- بر نخستین جنبش ضد استعماری تحریم تنباکو با محوریت روحانیت تأکید دارد.
- بر نقش کلیدی وحدت دینی و حمایت از رهبری در شعارها و خواسته‌های انقلاب مردمی، که منجر به برافراشته‌شدن پرچم انقلاب اسلامی ایران شد، تأکید می‌کند.

- به سابقه حکومت پادشاهی خودکامه و تبدیل آن به حکومت مشروطه سلطنتی و استقرار مجلس مشروطه و قانون و رهایی از عقب‌ماندگی و استبداد مطلق در پشت جلد اشاره شده است.
- به تاریخ تحولات اجتماعی و وضعیت زندگی توده مردم در دو قرن اخیر از جمله نوع پوشش عامه مردم و نیروهای انتظامی، نوع ساختمان‌ها، نوع وسایل حمل‌ونقل و سایر امکانات موجود در این دوره توجه نموده است.

۱۱- تحلیل طرح جلد کتاب یازدهم درسی تاریخ معاصر دبیرستان پس از انقلاب^۱

طرح کلی و رنگ زمینه این کتاب - به‌عنوان آخرین تألیف از این مجموعه درسی از سال ۱۳۸۸ تاکنون - رنگ زرد طلایی است. البته در

چاپ‌های اولیه این کتاب در سال ۱۳۸۵ با زمینه جلد قهوه‌ای پررنگ و طراحی جلد متفاوت‌تر و در چاپ ۸۶ بارنگ قهوه‌ای روشن‌تر و طراحی تصاویر دیگر و در چاپ ۸۷ به رنگ سبز مایل به تیره و با آخرین تغییرات در طراحی و ساختار آن در سال ۱۳۸۸ به شکلی درآمده که تا به امروز به قوت خود باقی است.

طراحی جلد این کتاب نیز برعهده خانم طاهره حسن‌زاده است. وی در این طرح هم کوشیده است که جدیدترین و خلاقانه‌ترین رویکردها و ظرفیت‌های نشانه‌شناسی تصویری

۱. علی‌اکبر ولایتی و دیگران، **تاریخ معاصر ایران** کد ۲۵۳/۲ (سال سوم دبیرستان، کلیه رشته‌ها به‌استثنای رشته‌های ادبیات و علوم انسانی - علوم و معارف اسلامی)، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، چاپ اول، ۱۳۸۶.

و نمایه‌های مربوط به آن را به کار ببرد تا از طریق رمزگان لازم به جلوه‌های اعتقادات دینی مردم ایران از جمله بارگاه امام رضا و مساجد، نقش و جایگاه مردم در تحولات مختلف تاریخ معاصر ایران از جمله انقلاب اسلامی و انقلاب مشروطه، نقش مرجعیت و رهبری دینی در پیروزی انقلاب اسلامی یعنی امام خمینی و اداره نظام جمهوری اسلامی ایران پس از ایشان توسط آیت‌الله خامنه‌ای، نقش شخصیت‌های سیاسی تأثیرگذار و اصلاح‌گری همچون امیرکبیر تأکید ورزد. در یک ارزیابی کلی می‌توان گفت در طرح جلد از یک‌سو سعی شده است به مسائلی که در شکل‌گیری و ساختن هویت تاریخی ایران در دوره معاصر نقش داشته است پرداخته شود و از سوی دیگر بین تصاویر جلد با محتوای کتاب ارتباط و پیوستگی تاریخی کاملی به وجود آید که این نشانگر استفاده بهینه از دستاوردهای علم نشانه‌شناسی در طراحی جلد است. در طرح پشت جلد کتاب نیز به ترتیب تصاویری از نقش‌آفرینی مردم در زمان انقلاب مشروطه، تصاویر رهبران برجسته دینی و ملی و تأثیرگذار در انقلاب مشروطه چون آیت‌الله آخوند خراسانی، آیت‌الله طباطبایی، شیخ فضل‌الله نوری و ستارخان در کنار تصاویر بناهای خانه مشروطه و مجلس شورای ملی که نماد ایجاد حکومت مشروطه و قانون‌گذاری است قابل مشاهده است. همچنین تصاویری از مبارزانی چون آیت‌الله مدرس، میرزا کوچک خان جنگلی و رئیس‌علی دلواری به نمایش گذاشته است و در تکمیل این جورچین تاریخی تصاویری از رهبران نهضت ملی‌شدن نفت دکتر مصدق و آیت‌الله کاشانی چاپ شده است. درباره رنگ‌های طلایی جلد کتاب می‌توان به این ویژگی‌ها اشاره کرد: این رنگ گرم مثل رنگ زرد با خورشید، کثرت و فراوانی، توانایی تخیل، شجاعت و جسارت، هوش و ادراک در ارتباط است. از زاویه دیگر استفاده از این رنگ سبب تجدید انرژی و حیات ذهنی شده و افراد را در چیرگی بر تردید و ترس، عدم اطمینان و عدم علاقه یاری می‌کند و در عین افزایش قدرت بخشندگی و گذشت، روح آرامش را تقویت می‌کند. نوع کم‌رنگ آن نیز برای رفع افسردگی و تیز کردن ذهن مؤثر است. در یک برداشت کلی دیگر، رنگ طلایی رنگ بزرگی، شکوه، رفاه و شکیلی و جذابی تلقی می‌شود. مهم‌ترین نکاتی که از تحلیل جلد این کتاب به دست می‌آید به شرح زیر است:

- به نقش و جایگاه دین و باورهای دینی در تاریخ معاصر ایران و به ثمر رسیدن حکومت اسلامی تأکید شده است.
- به جایگاه زیارتگاه‌ها و مساجد در فرهنگ دینی شیعه به‌عنوان محل تجمعات و تحصن‌های اعتراضی مردم در تحولات تاریخ معاصر ایران اشاره شده است.
- بر نقش بی‌بدیل مرجعیت دینی در تحولات تاریخ معاصر ایران تأکید رفته است.
- به اتحاد و یکپارچگی توده مردم در کنار رهبری با رسیدن به آرمان‌ها به خصوص به ثمر رسیدن انقلاب اسلامی اشاره شده است.
- به جلوه‌های معماری و هنر ایرانی و اسلامی، بناها و آثار دینی و ملی الهام بخش و مؤثر در رخدادهای چند قرن اخیر ایران توجه شده است.
- به ادامه مسیر انقلاب و حفظ ارزش‌های آن و به اهتزاز در آمدن و برافراشته ماندن این پرچم تحت رهبری جانشین امام تأکید شده است.
- به شخصیت‌های برجسته و مردان تاریخ‌ساز اخیر کشور در رهایی ایران در عقب‌ماندگی و وابستگی به استعمار و استبداد توجه شده است.
- نقاط مشترک و پیوستگی و ارتباط تاریخی دو رویداد مهم انقلاب اسلامی و انقلاب مشروطه و نقش دو عنصر رهبری دینی و حضور مردم در این دو واقعه نمایش داده شده است.
- به نقش آفرینی قهرمانان و اسوه‌های مبارزه با استعمار خارجی و استبداد داخلی در تاریخ معاصر ایران همچون آیت‌الله مدرس، رئیس‌علی دلواری، میرزا کوچک خان جنگلی و ستارخان اشاره شده است.
- به جنبش ملی‌شدن صنعت نفت ایران و نقش آفرینی مقتدرانه رهبران ملی و مذهبی این رخداد یعنی دکتر مصدق و آیت‌الله کاشانی در نفی سلطه خارجی و ملی‌شدن این ثروت حیاتی کشور تأکید شده است.

- طرح کلی جلد گلچین نسبتاً کاملی از تحولات و شخصیت‌های تاریخ معاصر ایران ارائه می‌دهد و به‌نوعی آموزش بصری مختصری از این مقطع تاریخ ایران است.
- برای نخستین بار تصویری از آیت‌الله خامنه‌ای در روی جلد نقش بسته که در ذیل تصویر امام خمینی نشانگر تداوم راه ایشان است.

تحلیل و جمع‌بندی کلی روند تحول جلد کتاب‌های تاریخ معاصر ایران پس از انقلاب

- در بررسی و جمع‌بندی کلی از سیر تغییرات طرح جلدهای کتاب تاریخ معاصر ایران پس از انقلاب در نگاه اول می‌خواهیم درباره این پرسش‌ها تأمل و کنکاش کنیم.
- چرا تا این اندازه شکل، ساختار، محتوا و طیف نویسندگان متن‌های درسی تاریخ دست‌خوش تغییر، نوسان و دگرگونی شده است؟
 - چرا دولت و حاکمیت تا این اندازه روی این مباحث، محتوا و تصاویر حساسیت نشان می‌دهد؟
 - چرا یک ثبات گفتمانی و وحدت رویه در مورد تاریخ معاصر ملت ما شکل نمی‌گیرد؟
 - چرا ما درباره قهرمانان بزرگ و تأثیرگذار تاریخ معاصر و نقاط عطف رخدادهای تاریخ معاصر به یک اتفاق نظر نمی‌رسیم؟
 - چرا تا این اندازه تاریخ معاصر درسی ما سیاسی و ایدئولوژیک شده است؟
 - به نظر می‌رسد که در پاسخ به این پرسش‌ها و ده‌ها پرسش دیگر در این زمینه با توجه به ابعاد و گستردگی کار باید به این نکات توجه کنیم.

نخست؛ تاریخ همواره ابزار مهم و مسلط مشروعیت‌بخش بوده و حکمرانان برای حفظ قدرت و موقعیت خود به آن توجه داشتند. در کنار آن تاریخ همواره ابزار هویت‌بخش و تبلیغی بوده که حاکمیت را به مداخله مستقیم در تدوین آن واداشته است. کتاب درسی از

این جهت اهمیت دارد که ما چگونه باید گذشته را بخوانیم تا بتوانیم آینده را بسازیم و بر آن احاطه داشته باشیم. از جنبه دیگر، تاریخ به طور پیوسته و طیفه توجیه عملکرد مبارزان و تداوم حاکمیت رهبران را برعهده دارد. بنابراین از نگاه درونی، در عصر حاضر درس تاریخ معاصر عرصه‌ای برای دفاع از گفتمان و روایت رسمی جمهوری اسلامی درباره تاریخ گذشته است و در این راستا کتاب‌های درسی در طول این دوره تلاش داشته‌اند این گفتمان را هژمونیک کنند و روایت‌های بدیل و رقیب را در در پر تو مناسبات قدرت به حاشیه برانند. برای دستیابی به چنین اهدافی حاکمیت می‌کوشد متن‌ها و تصویرهای تاریخی مورد نظر خود را بدون کاربست هرگونه خشونت‌ی یا بدون هرگونه هزینه‌ای از رهگذر کتاب‌های درسی به مصرف جامعه برساند.

دوم؛ با گذشت زمان به تدریج طی سیری تحولی که این کتاب‌ها تا به امروز گذرانده‌اند، طرح جلد‌ها با توجه به بالا رفتن سطح تجربه و تخصص عوامل سه‌گانه متصدی طراحی آن‌ها، غنی‌شدن منابع و رشد فناوری یا سایر عوامل، پیچیده‌تر شده و از جذابیت رنگ، تصویر، زیباآرایی و نمادهای دانش‌نشانه‌شناسی بیشتری برخوردار شده است. در کنار زیبایی و جذابیت روبه‌رشد، انطباق و هماهنگی جلد کتاب‌ها با محتوای مطالب کتاب بهتر و متناسب‌تر شده است. این پیشرفت و جایگزینی تصاویر جلد در گذر زمان تغییر پیدا کرده و سعی شده است جایگاه و محل قرارگیری نمادها براساس سطح اهمیت و برجستگی این نمادها و نشانه‌ها دارای چیدمان و نظم مناسب و منطقی باشد. تردیدی نیست که روند و چشم‌انداز طراحی جلد کتاب‌های تاریخ معاصر در آینده روبه‌رشد و تکامل خواهد بود و حرف‌های بیشتری برای گفتن خواهد داشت.

سوم؛ از منظر فضای سیاسی و اجتماعی جامعه و ویژگی‌های آن در زمان طراحی جلد و تألیف هریک از این کتاب‌های درسی می‌توان تقسیم‌بندی‌های چهارگانه ذیل را ارائه داد: دوره اول یعنی فاصله سال‌های ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۲ که آن را می‌توان دوره شکل‌گیری و استقرار جمهوری اسلامی دانست. شاهدیم که هر سال این طرح جلد‌ها، متن‌ها، تصاویر و محتوا دچار تغییر می‌شود، زیرا در این زمان، هنوز جمهوری اسلامی ثبات و استقرار نیافته و

نیاز است روی یک مفاهیم و مسائل تاریخی خاص تمرکز شود تا گردانندگان نظام به یک وحدت نظری دست پیدا کنند.

دوره دوم که فاصله سال‌های ۱۳۶۲ تا ۱۳۷۲ را شامل می‌شود می‌توان دوره ثبات اولیه شمرد. در این دوره فضای سیاسی کشور یکدست و یکپارچه می‌شود و حکومت بحران‌های سیاسی را پشت سر می‌نهد و همه جریان‌های مخالف و گفتمان‌های رقیب را به حاشیه می‌راند و در نتیجه در عرصه تاریخ‌نگاری رسمی هم روایت واحدی را شکل می‌دهد. از همین رو، از سال ۱۳۶۲ تا ۱۳۷۲ ما یک طرح جلد، یک متن و یک محتوا بیشتر نداریم و همین کتاب‌ها سالیان متمادی انتشار می‌یابد. پس به جرات این دوره را می‌توانیم دوره ثبات اولیه در نگاه به متن‌های درسی تاریخ دانست.

دوره سوم دوره بحران، تلاطم و بی‌قراری است که از سال‌های ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۸ ادامه می‌یابد. در این دوره با پیروزی اصلاح‌طلبان در انتخابات ریاست‌جمهوری ۱۳۷۶ نقطه عطف مهمی در فضای سیاسی کشور رقم خورد. بسیاری از نیروهای اجتماعی به صحنه آمدند و مطالبات فزاینده‌ای در بدنه جامعه ما شکل گرفت و گفتمان‌های تازه‌ای پیرامون تاریخ انقلاب و نقش نیروهای به حاشیه رانده شده پدید آمد، در نتیجه این تحولات جامعه خواهان بازنمایی مجدد و خوانش‌های دیگری از انقلاب و گذشته خود شد. برای همین ما این دوره را دوره بحران، تلاطم و بی‌قراری در شکل دهی به گفتمان تاریخ‌نگاری رسمی انقلاب اسلامی در کتاب‌های درسی می‌نامیم. با تحریک مهمی که در فضای اجتماعی و سیاسی کشور به وجود آمد، در فاصله کمتر از یک سال تلاش‌ها برای تغییر و بازنگری محتوای کتاب‌های درسی تاریخ معاصر آغاز شد. چنان‌که به ترتیب در سال‌های ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷ و سرانجام ۱۳۸۸ هر سال طرح جلد‌ها و محتوای کتاب‌ها تغییر یافت. این امر نشانه همان تلقی‌های متفاوت و بروز اختلاف‌نظرها در رویکردها و فهم‌ها درباره تاریخ معاصر، نیروهای مولد و تأثیرگذار، رهبران و نمادهای حاکم بر آن است.

دوره چهارم که آن را دوره ثبات دوم می‌نامیم، دوره‌ای است که از سال ۱۳۸۸ آغاز می‌شود و تاکنون ادامه یافته است. این دوره را از آن جهت می‌توان دوره ثبات دوم خواند

که شاهد تحکیم و تسلط یک نوع گفتمان خاص حاکمیتی درباره تاریخ معاصر ایران در متن‌های درسی هستیم. این دوره تقریباً از انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۸۸ و بحران سیاسی پس از آن، که در ادبیات رسمی کشور به عنوان «فتنه» نام گذاری شد، آغاز می‌شود و تاکنون تداوم پیدا کرده است. هرچند تحولات سیاسی پس از انتخاب روحانی نویدبخش امید به تغییرات جدید است اما ما فکر می‌کنیم با توجه به شرایط موجود تا سال‌ها این دوره ادامه پیدا کند.

چهارم؛ از نظر طیف طراحان جلد و نویسندگان آن نیز آشکارا می‌توان تقسیم‌بندی سه‌گانه‌ای دیگری ارائه داد؛ دوره اول: در سال‌های اولیه چاپ کتاب‌ها طراحان جلد این آثار عمدتاً مشخص نیستند و طرح جلد‌ها بیشتر به شکل نقاشی‌های کاریکاتوری ابداعی و به دور از تصاویر واقعی است و به نظر می‌رسد این طرح‌های اولیه الهام گرفته از طرح‌های ژورنالیستی رسانه‌های اوایل انقلاب است. طرح جلد کتاب‌های چاپ ۱۳۵۹، ۱۳۶۰ و ۱۳۶۱ در این دسته قرار می‌گیرند. دوره دوم که طرح جلد کتاب‌های سال ۱۳۶۲ تا حدود سال ۱۳۸۰ را شامل می‌شود چند ویژگی دارد: نخست آنکه تصاویر جلد حالت طبیعی و واقعی به خود می‌گیرد، البته از نظر این خصیصه کتاب درسی چاپ ۱۳۷۳ با عنوان تاریخ ایران (۲) به علت داشتن طرح گرافیکی نمادین و غیرواقعی یک استثناست. ویژگی دوم آثار این دوره مشخص بودن طراحان جلد این آثار در شناسنامه معرفی ابتدای کتاب است. ویژگی دیگر این دوره وجود طیف‌های مختلف گرافیک‌ها و متخصصان در زمینه طراحی جلد آن‌هاست. شایان ذکر است از این منظر نیز کتاب‌های درسی چاپ ۱۳۷۸ و ۱۳۷۹ به علت عدم معرفی و ناشناخته بودن طراحان آن‌ها مستثنی هستند. ویژگی بارز دوره ۱۵ ساله سوم از ۱۳۸۰ تا به امروز در طراحی جلد کتاب‌های تاریخ معاصر، این است که طراح تمامی جلد کتاب‌ها نام خانم طاهره حسن‌زاده است که تاکنون با واحد چاپ و توزیع کتاب‌های درسی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی همکاری دارد. خصوصیت دیگر دوره اخیر تنوع تصاویر واقعی جلد‌ها، جذابیت طرح و رنگ، زیبایی‌شناختی و کاربرد بیشتر ابزارهای دانش‌نشانه‌شناسی در این طرح‌هاست که نشانگر بلوغ نسبی در تدوین این آثار است.

در مورد طیف نویسندگان این آثار نیز می‌توان چنین دسته‌بندی و تحلیلی ارائه کرد. در سال‌های اولیه تا نزدیک به بیست سال نویسندگان این کتاب‌ها، یا به شکل معرفی اسامی آن‌ها در شناسنامه کتاب و یا به شکل گروه تاریخ دفتر تألیف بدون ذکر اسامی در شناسنامه کتاب معرفی شده‌اند. در این دوره می‌بینیم مؤلفان دو یا سه نفر از یک طیف سیاسی و فکری خاص با محوریت غلامعلی حداد عادل در بخش انقلاب اسلامی هستند. به نظر می‌آید که آقای حداد عادل به‌عنوان شخص محوری در سازمان‌دهی و طراحی بحث‌های مربوط به کتاب‌های درسی تاریخ از ابتدای انقلاب تاکنون نقش اصلی را داشته است. شخصیت مهم دیگر در نویسندگان این دوره حسن آیت است که در شکل‌گیری گفتمان تاریخ‌نگاری رسمی جمهوری اسلامی در مورد رخداد انقلاب اسلامی و قبل از آن به‌ویژه در مورد تاریخ‌نگاری جنبش ملی‌شدن نفت نقش تعیین‌کننده‌ای داشته است. لازم به ذکر این نکته است که هردوی این نویسندگان فوق فاقد تحصیلات تخصصی و آکادمیک در رشته تاریخ هستند. در دوره‌های بعد به‌ویژه در نگارش کتاب درسی سال ۱۳۷۸ تا به امروز ورود طیف‌های مختلف فکری نویسندگان را شاهدیم که تأثیرگذاری‌شان را در طراحی جلد و محتوای مطالب کتاب نشان داده‌اند. این نویسندگان عمدتاً از چهره‌های اصلاح‌طلبی چون عمادالدین باقی، جواد عباسی و نصرالله صالحی شکل گرفته که صاحب آثار تخصصی در رشته تاریخ هستند. در همان حال و در جریان این منازعه گفتمانی برخی از جریان‌های مکتبی و اصول‌گرا چون موسی نجفی، موسی حقانی و طیف همفکران آن‌ها چون علی‌اکبر ولایتی، جلیل عرفان‌منش، یعقوب توکلی و... به میدان نگارش کتاب‌های درسی گام نهادند و تغییرات دیگری را در متن‌های درسی رقم زدند. تردیدی نیست که با فعالیت این گروه، گفتمان تاریخ‌نگاری موردنظر حاکمیت به شکل مطلوب‌تری رقم خورده است.

در جمع‌بندی عوامل تغییرات جلد کتاب‌ها افزون بر مسائل یادشده باید به مسائل دیگری چون عناوین و سرفصل‌های درسی، بازخورد نظرات و ارزشیابی‌های کارشناسان و مخاطبان این کتاب‌ها، هنر و سلیقه طراحان جلد کتاب‌ها، مقتضیات سیاسی، اعمال‌نظر

مدیران سازمان برنامه‌ریزی و تألیف کتب، افکار عمومی و فضای حاکم در جامعه در زمان چاپ هر کدام از این کتاب‌ها یاد کرد.^۱

بررسی تطبیقی همسانی‌ها و ناهمسانی‌های طرح‌های جلد کتاب تاریخ معاصر ایران

در یک جمع‌بندی می‌توان گفت در مرحله اول وجه تشابه جلد تمامی این کتاب‌ها پرداختن به نقش و جایگاه مردم و حضور وحدت‌بخش آن‌ها در عرصه‌های مهم تاریخ معاصر ایران به‌ویژه انقلاب اسلامی است. در مرحله دوم عنصر مشترک طرح جلد همه این تألیفات اشاره به تأثیرگذاری و نقش بی‌بدیل امام خمینی به‌عنوان رهبر دینی و سیاسی انقلاب اسلامی است که در بیش از ۸۰ درصد از این کتاب‌ها تکرار شده است. علاوه بر این دو عنصر مشترک اصلی، می‌توان به وجوه اشتراک دیگری چون: توجه به نمادهای دینی در قالب شخصیت‌ها، بناها با وجه مذهبی به‌عنوان ایدئولوژی اصلی و موتور حرکت جنبش‌های مردمی دوره معاصر ایران، نمایش برافراشته‌شدن پرچم ایران اسلامی، انعکاس دادن شعارها و آرمان‌های غالباً اسلامی مردم، پرداختن به وقایع جریان انقلاب مشروطه و بازخورد آن از طریق به تصویر کشیدن تجمعات مردم، رهبران برجسته و بنای مجلس مشروطه، معرفی سایر شخصیت‌های اصلاح‌گر، آزادی‌خواه و ضد استبداد و استعمار و تعداد اندکی از شخصیت‌های منفی تأثیرگذار در تاریخ معاصر ایران و موارد دیگر اشاره کرد که همسانی‌ها و عناصر مشترک این طرح جلد‌ها را تشکیل می‌دهد.

در بررسی سایر عناصر همسان و ناهمسان جلد این آثار می‌توان به این موارد به‌اجمال اشاره نمود.

- از یازده جلد کتاب تألیفی مورد بحث، پنج مجلد از چاپ‌های اولیه فاقد تصویر پشت جلد است.
- از مجموعه این مجلد‌ها، تصاویر سه جلد آن طرح گرافیکی نقاشی گونه است و طرح جلد مابقی آن‌ها را بیشتر عکس‌های متنوع، رنگی و جذاب تشکیل می‌دهد.

۱. گفتگو با مسعود جوادیان (مؤلف) و طاهره حسن‌زاده (طراح جلد) در تاریخ ۹۴/۷/۲۲.

- رنگ زمینه این جلد‌ها در ابتدا تیره و به‌نوعی از شعاع‌های رنگ قهوه‌ای تشکیل شده است، اما بعدها زمینه جلد‌ها اکثراً طیف‌های رنگ سبز است.
- تصویر جلد کتاب‌های سوم، چهارم، پنجم و هفتم صرفاً بر نقش و حضور مردم در تظاهرات و راه‌پیمایی‌های متعدد دوران پیروزی انقلاب اسلامی و پس از آن تأکید دارد و در نمایه سایر جلد‌های هفتگانه نیز به این مورد به شکل جزئی یا غیرمستقیم اشاره شده است. در مجموع، این تصاویر ضمن تأکید بر وحدت توده‌های عظیم مردم، بیانگر آن است که اقشار مختلف مردم همیشه پشتیبان رهبری دینی بوده و هستند و در حفظ شعائر و آرمان‌های انقلاب همدل و همراهند.
- در طرح جلد نه کتاب تاریخ با محوریت دوران معاصر ایران تصویر امام خمینی در بالای جلد نسبت به دیگر تصاویر آن به شکل بزرگ‌تر و برجسته‌تر است. بدون تردید علت این نوع نمایش نقش تأثیرگذار و برجستگی خاص امام به‌عنوان رهبر مقتدر انقلاب اسلامی و مهم‌ترین چهره تاریخ معاصر ایران است.
- تصویر شعارها و مطالبات بعضاً اسلامی و انقلابی مردم در دوران مبارزه و پس از انقلاب در طرح جلد شش کتاب نمایان است.
- تصاویر مختلفی از پرچم سه رنگ جمهوری اسلامی ایران در طرح جلد بیش از پنج کتاب محسوس است.
- تصاویر بنای مجلس شورای ملی مشروطه و مجلس شورای اسلامی در طرح جلد پنج کتاب مشهود است، به‌ویژه در پشت جلد پنجمین و ششمین کتاب تاریخ معاصر در کنار تصویر بنای مجلس به‌طور مبسوط مطالبی نیز در خصوص چگونگی وقوع مشروطه و تأسیس مجلس و اهمیت آن در تاریخ معاصر کشور ارائه شده است.
- در نمایه جلد کتاب‌های مذکور تصاویر شخصیت‌های چون: آیت‌الله طباطبایی، ستارخان و دکتر مصدق بیش از سه بار چاپ شده است.

- تصاویر بناها و نمادهای تاریخی چون مسجد و زیارتگاه، کاخ گلستان، میدان آزادی، گروه‌های افراد مسلح و بسیجی، یکی از سخنرانی‌های امام خمینی، قطره‌های خون و اسناد تاریخی معاصر و همچنین تصاویر شخصیت‌های چون ناصرالدین شاه، امیرکبیر، شیخ فضل‌الله نوری و آیت‌الله کاشانی در طرح جلد دو نمونه از این کتاب‌ها نمایان است.

ردیف	عنوان خصیت یا نماد	تعداد فراوانی	فراوانی روی جلد	فراوانی پشت جلد
۱	تجمعات مردمی	۱۰	۱۰	-
۲	امام خمینی	۹	۹	-
۳	شعارهای مردمی	۶	۶	-
۴	پرچم ایران	۵	۵	-
۵	بنای مجلس	۵	-	۵
۶	آیت‌الله طباطبایی	۳	۲	۱
۷	ستارخان	۳	۱	۲
۸	دکتر مصدق	۳	۱	۲
۹	آیت‌الله کاشانی	۲	۱	۱
۱۰	شیخ فضل‌الله نوری	۲	۱	۱
۱۱	امیرکبیر	۲	۱	۱
۱۲	ناصرالدین شاه	۲	۲	-
۱۳	مسجد و زیارتگاه	۲	۲	-
۱۴	اسناد تاریخی از دوره قاجار	۲	۲	-
۱۵	کاخ گلستان	۲	۱	۱
۱۶	میدان آزادی	۲	۲	-
۱۷	نیروهای مسلح	۲	۲	-
۱۸	امام خمینی در حال سخنرانی	۲	۲	-
۱۹	قطرات خون	۲	۲	-
۲۰	آیت‌الله میرزای شیرازی	۱	۱	-
۲۱	آیت‌الله آخوند خراسانی	۱	-	۱
۲۲	آیت‌الله بهبهانی	۱	۱	-

ردیف	عنوان خصیت یا نماد	تعداد فراوانی	فراوانی روی جلد	فراوانی پشت جلد
۲۳	آیت‌الله مدرس	۱	-	۱
۲۴	آیت‌الله خامنه‌ای	۱	۱	-
۲۵	میرزا کوچک خان	۱	-	۱
۲۶	رئیس علی دلواری	۱	-	۱
۲۷	رضاشاه پهلوی	۱	-	۱
۲۸	شاه اسماعیل صفوی	۱	۱	-
۲۹	تاج شاهی و مشت گره کرده	۱	۱	-
۳۰	جنگ‌های ایران و روسیه	۱	۱	-
۳۱	نوع پوشش مردم در عصر قاجار	۱	-	۱
۳۲	نوع وسایل نقلیه مردم دوره قاجار	۱	-	۱
۳۳	نمادهای عددی سال‌های تاریخی	۱	۱	-
	مجموع فراوانی‌ها	۸۰	۵۹	۲۱

- تصاویر نمادها و شخصیت‌هایی که فقط یک‌بار روی جلد آورده شده است عبارت‌اند از: میرزای شیرازی، آخوند خراسانی، بهبهانی، مدرس، میرزا کوچک خان، رئیس علی دلواری، شاه اسماعیل صفوی و رضاشاه. در کنار آن نمادها و نشانه‌های چون تاج پادشاهی، مشت گره کرده، نمادهای عددی، صحنه یکی از جنگ‌ها ایران و روس، نوع پوشش و وسایل نقلیه مردم در دوره قاجار و غیره از آن جمله هستند. جدول (۱) فراوانی تصاویر شخصیت‌ها و نمادهای جلد کتاب‌های مرتبط با انقلاب اسلامی در تاریخ معاصر ایران در مقطع دبیرستان

جدول ۲. تغییر و تحول جلد کتاب‌های مرتبط با انقلاب اسلامی

در تاریخ معاصر دبیرستان در یک نگاه

ردیف	نام و کد کتاب	سال انتشار	پایه و رشته تحصیلی	طرح روی جلد کتاب	طرح پشت جلد کتاب
۱	تاریخ ایران کد ۲۵۳	۱۳۵۹	سوم دبیرستان (کلیه رشته‌ها)		
۲	تاریخ ایران کد ۲۵۳	۱۳۶۰-۱۳۶۱	سوم دبیرستان (کلیه رشته‌ها)		
۳	تاریخ معاصر ایران کد ۲۳۵	۱۳۶۲-۱۳۶۳	سوم دبیرستان (کلیه رشته‌ها)		
۴	تاریخ (۴) ایران در دوره معاصر کد ۳۰۲	۱۳۷۲-۱۳۷۷	چهارم دبیرستان (رشته ادبیات و علوم انسانی)		
۵	تاریخ (۲) از صفویه تا دوران معاصر، کد ۳/۲۳۵	۱۳۷۲-۱۳۷۷	دوم دبیرستان نظام جدید آموزش متوسطه (کلیه رشته‌ها)		
۶	تاریخ (۲) ایران در دوران معاصر، کد ۳/۲۳۵	۱۳۷۸	دوم دبیرستان نظام جدید آموزش متوسطه (کلیه رشته‌ها)		
۷	تاریخ معاصر ایران کد ۲۳۵	۱۳۸۰-۱۳۸۳	سوم دبیرستان (کلیه رشته‌های استثنای رشته ادبیات و علوم انسانی، علوم و معارف اسلامی)		
۸	تاریخ ایران و جهان (۲) کد ۳/۲۷۱	۱۳۸۰-۱۳۸۳	سوم دبیرستان (رشته ادبیات و علوم انسانی)		
۹	تاریخ ایران و جهان (۳) کد ۳/۲۷۱	۱۳۸۵-۱۳۹۲	سوم دبیرستان (رشته ادبیات و علوم انسانی)		
۱۰	تاریخ معاصر ایران کد ۱/۲۵۳	۱۳۸۰ و ۱۳۸۶	سوم دبیرستان (کلیه رشته‌های استثنای رشته ادبیات و علوم انسانی، علوم و معارف اسلامی)		
۱۱	تاریخ معاصر ایران کد ۲۵۳	۱۳۸۳-۱۳۸۶	سوم دبیرستان (کلیه رشته‌های استثنای رشته ادبیات و علوم انسانی، علوم و معارف اسلامی)		
۱۲	تاریخ معاصر ایران کد ۲/۲۵۳	۱۳۸۵	سوم دبیرستان (کلیه رشته‌های استثنای رشته ادبیات و علوم انسانی، علوم و معارف اسلامی)		
۱۳	تاریخ معاصر ایران کد ۲/۲۵۳	۱۳۸۶	سوم دبیرستان (کلیه رشته‌های استثنای رشته ادبیات و علوم انسانی، علوم و معارف اسلامی)		
۱۴	تاریخ معاصر ایران کد ۲/۲۵۳	۱۳۸۷	سوم دبیرستان (کلیه رشته‌های استثنای رشته ادبیات و علوم انسانی، علوم و معارف اسلامی)		
۱۵	تاریخ معاصر ایران کد ۲/۲۵۳	۱۳۸۸-۱۳۹۲	سوم دبیرستان (کلیه رشته‌ها به استثنای رشته ادبیات و علوم انسانی، علوم و معارف اسلامی)		

منابع

- استوار، مسیب (۱۳۹۱). **رنگ**. تهران: نشر راز نامه. چاپ اول.
- باقی، عمادالدین و دیگران (۱۳۷۸). **تاریخ ایران ۲ (ایران در دوران معاصر) سال دوم دبیرستان نظام جدید، کلیه رشته‌ها**. چاپ اول. تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
- تشکری، پریسا (۱۳۹۳). **مجموعه مقالاتی درباره تاریخ طراحی جلد کتاب در ایران**. تهران: فرهنگ‌سرای میردشتی. چاپ اول.
- حداد عادل، غلامعلی و دیگران (۱۳۵۹). **تاریخ ایران (سال سوم دبیرستان، کلیه رشته‌ها)**، تهران: شرکت افست (سهامی عام). چاپ اول.
- خلیلی، نسیم (۱۳۹۱)، «نشانه‌شناسی تاریخی»، **ماهنامه کتاب ماه تاریخ و جغرافیا**، شماره ۱۷۱.
- خواجه‌پور، میلاد و دیگران (۱۳۸۹)، **رنگ روان‌شناسی زندگی**، تهران: نشر سبزان. چاپ اول.
- رز، ژیلیان (۱۳۹۴). **روش و روش‌شناسی تحلیل تصاویر**. ترجمه جمال‌الدین اکبرزاده جهرمی‌زاده. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات. چاپ اول.
- سجودی، فرزانه (۱۳۸۷). **نشانه‌شناسی کاربردی، ویرایش دوم**. تهران: نشر علم.
- سجودی، فرزانه (۱۳۹۰). **نشانه‌شناسی: نظریه و عمل (مجموعه مقالات)**، تهران: نشر علم. چاپ دوم.
- عباسی، جواد و دیگران (۱۳۸۳)، **تاریخ معاصر ایران (سال سوم دبیرستان، کلیه رشته‌ها)**، تهران: شرکت افست (سهامی عام). چاپ اول.
- گروه تاریخ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی (۱۳۶۱). **تاریخ معاصر ایران (سال سوم دبیرستان، کلیه رشته‌ها)**. تهران: شرکت چاپ و نشر ایران. چاپ اول.
- گروه تاریخ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی (۱۳۶۲). **تاریخ معاصر ایران (سال سوم دبیرستان، کلیه رشته‌ها)**. تهران: شرکت چاپ و نشر ایران. چاپ اول.

- گروه تاریخ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی (۱۳۷۲). **تاریخ معاصر ایران** (سال چهارم دبیرستان، رشته ادبیات و علوم انسانی). تهران: شرکت چاپ و نشر ایران. چاپ اول.
- گروه تاریخ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی (۱۳۷۳). **تاریخ ایران ۲** (از صفویه تا دوران معاصر، سال دوم دبیرستان نظام جدید، کلیه رشته‌ها). تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران. چاپ اول.
- گروه تاریخ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی (۱۳۸۰). **تاریخ ایران و جهان ۲** (سال سوم دبیرستان، رشته ادبیات و علوم انسانی)، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران. چاپ اول.
- گروه تاریخ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی (۱۳۷۹). **تاریخ معاصر ایران** (سال سوم دبیرستان، به‌استثنای رشته علوم انسانی و علوم و معارف اسلامی)، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران. چاپ اول.
- محمدپور، احمد (۱۳۹۱). «از دانش نشانه‌شناسی تا علم تاریخ»، **ماهنامه کتاب تاریخ و جغرافیا**، شماره ۱۷۱.
- معینی علمداری، جهانگیر (۱۳۹۱). «بدیل‌هایی برای مطالعه شناختی تاریخ». **ماهنامه کتاب تاریخ و جغرافیا**. شماره ۱۷۱.
- نجفی، موسی و دیگران (۱۳۸۰). **تاریخ معاصر ایران** (سال سوم دبیرستان، به‌استثنای رشته علوم انسانی و علوم و معارف اسلامی). چاپ اول (آزمایشی). تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
- ولایتی، علی‌اکبر و دیگران (۱۳۸۵). **تاریخ معاصر ایران** (سال سوم دبیرستان، به‌استثنای رشته علوم انسانی و علوم و معارف اسلامی)، چاپ اول. تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.

The Cover Design of Historical Text Books in Iranian's High School 1980- 2016¹

**Ali Reza Mollaiy Tavany²
Javad Nowrozi³**

Received: 27/6/2016

Accepted: 11/9/2016

Abstract

Historical text books are among the most important cultural media that plays important roles in historical information, identification, shaping to mentality and behaviors of citizens via representation of historical past. When these books were the modern history, the matter becomes more sensitive, prior and important. We can analyze Historical text books in Iranian's high school from various approaches. The cover Design of Historical text books in Iranian's high school are as shop-window, where the first contact with them is made. The main problem of this article is analyzing the cover design of historical text books in Iranian's high school 1980- 2016 from many aspects such as aesthetics, psychology of colors, and composition of pictures, and designers of covers after Islamic revolution. The authors' attempt is to use semiotics and historical analysis. This article concludes the cover design of historical text books in Iranian's high school 1980- 2016, is influenced by political and ideological sphere.

¹ DOI: 10.22051/hph.2016.2451

² Associated Professor of History, Institute for Humanities and Social Studies.

a.molaei@ihch.ac.ir

³ MA in History of Islamic Revolution, Research Institute of imam Khomeini and Islamic Revolution. norozy1359@gmail.com

Print ISSN: 2008-8841/ Online ISSN: 2538-3507

Biannual Journal of Historical Perspective & Historiography Alzahra
University
Vol.26, No.17, 2016
<http://hph.alzahra.ac.ir/>

Keywords: Iranian's modern history, Historical text books, Covers
Design, Pictures and Semiotics.